

2. Васильєва Н. „Консерваторія” / Н. Васильєва // Бизнес. – 2007. – № 9. – С. 140-142.
3. Васильєва Н. „Консерваторы”-2002. Годовой промышленный обзор рынка плодоовощных консервов / Н. Васильєва // Бизнес. – 2002. – №33(500) – Электронный ресурс – режим доступа: <http://www.business.ua>.
4. Йонсон Е. Инвестиції в плодоовочевий сектор України / Проект аграрного маркетингу IFC / Еббе Йонсон // Электронный ресурс – режим доступа: <http://www.lol.org.ua>.
5. Наумов О.Б. Розвиток текстильної промисловості та її сировинної бази / О.Б. Наумов. – Херсон: Олди-плюс, 2004. – 396 с.
6. Сидлецкая О.С. Совершенствование организационно-экономических отношений сырьевого и перерабатывающего секторов АПК в трансформационной экономике / О.С. Сидлецкая // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 7. (Випуск 8). Формування ринкової структури у трансформаційній економіці України. Збірник наукових праць економіко-правового факультету. Одеса: „Астропринт”, 2004. - С.242-248.
7. Власов В. Тенденции и проблемы глобальных процессов в мировой продовольственной сфере / В. Власов // Экономика Украины. – 2006. - №3. – С.75-86.
8. Марцин В. Плановность при переходе к экономическим методам регулирования рынка / В. Марцин // Экономика Украины. – 1995. - №9. – С.47-52.

Білоусова С.В.

УДК: 338.436

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. В реформуванні української економіки ще із часів перебудови аграрний сектор взяв на себе роль творця підґрунтя для нової системи господарювання. Світова практика господарювання доводить, що технічний прогрес та найбільш повне задоволення споживчого попиту в багатьох випадках визначаються ефективністю роботи аграрно-промислових формувань. Аграрний сектор економіки знаходиться в центрі інтересів сучасного суспільства, зачіпає життя всього населення. І хоча він відіграв особливу роль у розповсюдженні цивілізації, його історія ніколи не займала суспільної свідомості. Саме тому доречно буде орієнтувати увагу на ознайомлення із історичними особливостями становлення інтеграційних процесів АПК в Україні і світі.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку та функціонування аграрних формувань є надзвичайно широкою і комплексною сферою агроекономічних досліджень, якій приділяється багато уваги в працях відомих вчених-економістів: Єрошина О. П., Горчікової І. М., Гаврилова Д. А., Лукашевича В. І., Чубакова Г. П., Маліка М.І., Саблука П.Т., Кардаши В.Я., Корстирко Л.А., Ладанова І.Д., Мних Є.В. та інших. Проте складність і обширність процесу ефективної взаємодії всіх елементів інтеграції підприємств АПК свідчать про необхідність вивчення історії у дослідженні цього питання.

Формування завдання дослідження. Метою даної роботи є встановлення історичних особливостей розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері, аналіз розуміння сутності та змісту аграрно-промислових формувань в економічному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історичних аспектів розвитку інтеграційних процесів в нашій державі становить інтерес як з наукової, так і з практичної точок зору. Пояснюється це тим, що інтеграційні процеси розвивались з урахуванням економічних, соціальних та інших особливостей українського села; в процесі поступового розвитку інтеграційного руху накопичений значний досвід в правових питаннях. В інтегрованих формуваннях відпрацьовувався та використовувався механізм взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами інших галузей АПК, стимулюючи їх ділову активність; були врегульовані взаємовідносини між державою та інтегрованими формуваннями.

Вітчизняними вченими обґрунтовані наступні етапи розвитку інтеграційних процесів, пов'язані зі специфікою економічних процесів в Україні як колишній союзній республіці так і в теперішній самостійній державі [1, с. 51; 2; 5, с. 39]:

1) 1-й етап - дореволюційний, кінець XIX - початок XX ст., характеризується простими формами кооперування у вигляді товариств;

2) 2-й етап - період НЕПу, виникнення та прискорений розвиток різних форм кооперації та інтеграції на принципах добровільності при значній підтримці держави, включення підприємств з переробки сільгоспсировини до складу сільськогосподарських підприємств;

3) 3-й етап - 30-ті роки, формування аграрно-індустріальних комбінатів (АІК) на основі крупних багатогалузевих сільськогосподарських підприємств на територіальних принципах управління (в 1930 р. функціонувало близько 300 АІК, котрі створювались як радгоспно-колгоспні комбіновані господарства, засновані на спільній енергетичній базі, керовані із єдиного центру з єдиним щорічним виробничо-фінансовим планом, централізованим обліком, звітністю, балансом);

4) 4-й етап - 50-60 роки, створення виробничих спеціалізованих трестів за окремими видами продукції (овочівництво, садівництво тощо);

5) 5-й етап - 70-80 роки, створення територіально-галузевих аграрно-промислових підприємств, комплексів, комбінатів;

6) 6-й етап - 80-85 роки, створення галузевих аграрно-промислових формувань на основі адміністративних органів - період жорсткої централізації інвестиційних ресурсів в межах РАПО;

7) 7-й етап - 85-91 роки, перебудова аграрних відносин в межах загальної економічної реформи, перехід від адміністративної форми управління до вільного ринку, формування багатогалузевих аграрно-промислових об'єднань, фірм, консорціумів;

8) 8-й етап - початок 90-х років, розпад аграрно-промислових систем в зв'язку з приватизацією переробних, торговельних підприємств, організацій;

9) 9-й етап - сьогодення, формування ринкових аграрно-промислових систем, включно із фінансовими структурами - фінансово-промислові групи, холдинги, корпорації та ін.

Сільське господарство передбачає тісну залежність та різноманітність зв'язків між виробниками, переробниками та виробничим обслуговуванням. О.М.Царенко, А.С. Захарчук відзначають, що фактично першим підприємством, що об'єднало всі ці функції, було натуральне селянське господарство. Відособлення ремісництва і торгівлі у самостійні галузі та подальший прогрес виробничих сил аж до ХХ ст. на кожному якісно новому рівні обов'язково відтворювали встановлений взаємозв'язок. Отже, в умовах адміністративних методів керівництва економікою не припинявся пошук та формування різноманітних зв'язків між колгоспами, радгоспами та підприємствами пов'язаних з ними галузей.

Не можна заперечувати того, що в початковий період розвитку інтеграційних процесів в АПК централізоване адміністративно-директивне державне управління було досить результативним. Воно забезпечувало інтенсивне формування інтегрованих аграрно-промислових систем, розвиток виробничої бази підприємств, що ввійшли до їх складу, достатньо високий рівень продуктивності праці, використання виробничих фондів.

Однак поступово механізм централізованого адміністративно-директивного державного управління стає все менш ефективним. Загострилися протиріччя економічних інтересів сільськогосподарських, переробних та агросервісних підприємств. Сформувався і стали стійкими диспропорції у сферах обміну та розподілу. Виникла парадоксальна ситуація: в той час як обслуговуючі галузі - матеріально-технічного забезпечення, ремонтно-технічна, автотранспортна, агрохімічна, меліоративна тощо, що виробляють проміжну продукцію, нарощували її виробництво, особливо у вартісному виразі, кінцеві результати сільськогосподарського виробництва зростали значно повільніше. Очевидно корпоративні економічні інтереси та цілі стали значно домінувати над кінцевими результатами та цілями інтегрованого формування.

80-ті роки стали періодом зародження та розвитку цінового диспаритету. Послаблення дотаційних та інших заходів економічної підтримки виробників матеріально-технічних ресурсів для села, відверто затратний характер виробництва, спричинили стрімкий ріст цін на машини, запасні частини, мінеральні добрива, інші матеріальні ресурси та виробничі послуги, тоді як ріст цін на сільськогосподарську продукцію примусово стримувався з метою зменшення соціальної напруги в суспільстві.

Нееквівалентність обміну та розподілу між галузями та підприємствами I, II та III сфер АПК, порушення економічного паритету колгоспів та радгоспів стало причиною пошуку шляхів вдосконалення не лише організаційної побудови АПК, але і економічних методів управління відтворенням сільськогосподарського виробництва. Основним їх завданням було забезпечення економічної рівності партнерів та рівної їх зацікавленості в досягненні запланованих кінцевих результатів.

В цілому процес аграрно-промислової інтеграції 70-80 рр. вирізнявся організаційним об'єднанням та економічним зближенням самостійно функціонуючих сільськогосподарських, переробних та інших підприємств (організацій) без докорінних змін у відносинах власності. Аграрно-промислові об'єднання діяли в межах державної та державно-колгоспної власності. Впровадження різноманітних моделей міжгалузевого госпрозрахунку з метою розширення самостійності підприємств стало основою економічного управління власністю в інтегрованих формуваннях. Його складові: створення у складі сільськогосподарських підприємств та об'єднань підрозділів з переробки сільгосппродукції; формування нових підприємств та об'єднань аграрно-промислового типу (агрофірм, кооперативів, комбінатів тощо); організація єдиних органів управління підприємствами АПК на районному, обласному, республіканському рівнях.

Настання в українській економіці періоду переходу від планово-директивних до ринкових методів регулювання пов'язане з новою постановкою питання про подальше існування форм і методів аграрно-промислової інтеграції. Для запобігання подальшому падінню виробництва в АПК і створення передумов для його стабілізації та росту, необхідна низка інституціональних перетворень, з очевидною внутрішньою логікою та спільними тенденціями, притаманними економіці перехідного періоду.

Перехідний період не є етапом простої зміни економічної політики, але визначає перетворення в системі соціально-економічних відносин. Досвід перетворень початку 90-х років переконливо спростував тезу про те, що економічна свобода, що змінює централізоване керівництво господарством, здатна забезпечувати оптимальне розміщення й використання виробничих ресурсів та гарантувати стійкі темпи розвитку.

Слід окреслити значні відмінності сучасного етапу розвитку процесу аграрно-промислової інтеграції в Україні від тих процесів, що інтенсивно проходили в межах колишнього СРСР. Реформи в сільському господарстві, приватизація переробних підприємств видозмінили характер міжгалузевих зв'язків. Виробничо-технологічна інтеграція втратила першочергове значення через формування специфічних умов для розвитку майнових форм інтеграції [4, с. 34].

Очевидно, що напрям розвитку інтеграційних процесів в АПК став логічним продовженням процесу приватизації в переробній галузі, який не враховував специфіку державних переробних підприємств, їх

технологічний взаємозв'язок із сільськогосподарськими товаровиробниками та перетворив підприємства сфери переробки, сільськогосподарського машинобудування і агросервісу в монополістів. Передача контрольного пакету акцій приватизованих підприємств трудовому колективу мала наслідком зведення до нуля впливу сільських товаровиробників на формування цін на сировину та готову продукцію, тобто порушились нормальні економічні відносини в продовольчому ланцюгу.

Здійснювана цінова політика, диспаритет цін в межах товарообміну між продукцією сільського господарства та фондопостачальних галузей, стрімкий ріст цін на енергоносії і загострений внутрігалузевий диспаритет між сировинними сільськогосподарськими галузями та переробкою призвели до скорочення виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, що складають базову основу розвитку агропромислового комплексу України.

В 1990 р. сільське господарство України забезпечило виробництво 48629 млн. грн. валової продукції (в порівнянних цінах 1996р.), що становило 24,4 % валового національного продукту. Посівні площі сільськогосподарських підприємств становили 32406 тис. га, поголів'я великої рогатої худоби в господарствах всіх категорій - 24623 тис. голів, свиней - 19427 тис. гол. У сільському господарстві були зайняті п'ять млн. осіб (близько 20 % від зайнятого населення держави), середньомісячна заробітна плата яких складала 260 крб. (у промисловості - 278 крб.; в середньому по галузях економіки - 248 крб.). На кінець 1990 року в Україні функціонувало 66 агрофірм, 38 агропромислових комбінатів та 29 об'єднань. Вони інтегрували діяльність 1795 сільськогосподарських, 217 промислових, 70 будівельних підприємств [3, с. 133; 6].

На 1 січня 2001 р. на 5,2 млн. га або на 16 % зменшилися посівні площі сільськогосподарських культур. У 2,6 рази скоротилось поголів'я ВРХ, у 2,5 - свиней. З 1990 р. парк основних сільськогосподарських машин скоротився на 37%, техніка, що залишилась, відпрацювала свій амортизаційний строк. Заробітна плата сільських працівників становить 48,4 % до середнього рівня по економіці. В результаті, порівняно з 1990 р., загальний обсяг валової продукції сільського господарства зменшився на 47 % [7]. Більшість сільськогосподарських підприємств стали збитковими, без оборотних засобів, із значною заборгованістю за кредитами, боргами постачальникам матеріальних ресурсів.

Одночасно з різким скороченням частки самофінансування зменшилися обсяги державної підтримки сільського господарства. Лише за трирічний період з 1998 р. до 2000 р. питома вага асигнувань на фінансування цієї галузі у витратній частині бюджету України знизилась з 1,9 до 1,8 % [7]. В галузі відсутній специфічний кредитний механізм, враховуючий її особливості та специфіку аграрного ринку.

Рішення проблеми полягало в тому числі і у виході агропромислового комплексу як системи із кризи. При цьому завданням держави було відновлення комплексу, виведення АПК на траєкторію самодостатнього, самопідтримуючого, стійкого розвитку та забезпечення виконання політичних, економічних, соціальних, екологічних цілей на основі інституціональних змін і використання економічних механізмів регулювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В цілому проаналізувавши все вищезгадане, можна зробити висновок, що важливе значення для розвитку сучасного агробізнесу має аналіз історичних особливостей розвитку інтеграційних процесів в АПК та є вкрай важливим для оцінки діяльності аграрно-промислових формувань, для визначення їх ролі і значення в житті суспільства.

На нашу думку, практичні заходи із перетворення аграрного сектору вітчизняної економіки потребують теоретичного осмислення структурно-динамічних процесів, що відбуваються, зміни ролі і статусу інтегрованого виробництва в АПК. Аграрна політика, необгрунтовано спрямована на дезінтеграцію аграрних виробничих одиниць, не враховує природно-історичної детермінанти їх розвитку, умов накопичення капіталу на сучасному етапі, зовнішніх факторів формування цілісних виробничих систем.

Джерела та література

1. Багрій Т. В. Роль інтеграції у подоланні кризової ситуації в цукробуряковому виробництві / Т. В. Багрій // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 50–52.
2. Буздалов И. И. Аграрные отношения: теория, историческая практика,
3. перспективы развития / И. И. Буздалов, В. Р. Боев, А. Ф. Серков. – М. : Наука, 1990. – 269 с.
4. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку інтеграційних формувань в агро бізнесі / С. П. Гриненко // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 132–136.
5. Мальцев Н. В. ОАО „Уралагрохолдинг“: среднеуральская модель интеграции /Н. В. Мальцев, Ю. В. Малькова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2004. – № 11. – С. 34–36.
6. Нестерчук Ю. О. Історичні аспекти розвитку аграрно-промислової інтеграції // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Науковий потенціал світу - 2006“. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – Том 6 : Економічні науки. – С. 38–41.
7. Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / [за ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя та Людвіга Штріве]. – К. : Фенікс, 1999. – 191 с.
8. У країна у цифрах у 2000 році : корот. стат. довід. / Держкомстат України ; [за ред. О. Г. Осауленка, відп. за вип. В. А. Головка]. – К. : Техніка, 2001. – 256 с.